FELIPE FERNÁNDEZ-ARMESTO. *DUS JIJ DENKT DAT JE EEN MENS BENT? EEN KORTE GESCHIEDENIS VAN DE MENSHEID*. VERTAALD DOOR EDZARD KROL.
(BERT BAKKER: AMSTERDAM 2005). 200 BLZ., € 16,95.

Geschiedenis gaat over mensen en hun cultuur - in de woorden van Huizinga is het de wijze waarop een cultuur zich rekenschap geeft van haar verleden. En daarmee zijn geschiedenis, cultuur en - impliciet - mens onlosmakelijk met elkaar verbonden. Sleutelwoord is hier het begrip 'mens', want zonder mens geen cultuur en dus ook geen geschiedenis. Maar wat is de mens en de door hem gevormde mensheid? Oude definities hebben tot racisme en uitwassen van eugenetica en zelfs genocide geleid. Huidige inzichten uit filosofie en wetenschap zetten de traditionele opvattingen over het menszijn onder druk. In de laatste zestig jaar heeft de mensheid nog nooit zo veel tijd, aandacht, kosten en moeite besteed aan mensenrechten en menselijke waardigheid, zonder dat dat overigens aan het welzijn van diezelfde mensheid veel heeft bijgedragen.

Felipe Fernández-Armesto, hoogleraar geschiedenis in Londen, stelt zich de vraag wie de mens nou eigenlijk is. Dat doet hij door te onderzoeken of de mens in gedaante en andere fysieke kenmerken én in wat hij doet zich onderscheidt van andere levende wezens. Zijn conclusie geeft ons weinig reden tot zelfvoldaanheid: de homo sapiens heeft geen specifieke biologische en culturele eigenschappen. Populaire voorstellingen als zou de mens als enige levende wezen rechtop kunnen lopen, gereedschap gebruiken, sociale verbanden en een taal hebben en ook een grotere herseninhoud hebben, verwijst hij naar het rijk der fabelen. Vooral de historische invalshoek die hij daarbij gebruikt is voor ons, historici, interessant. Zo breekt hij een lans voor de Neanderthaler en andere homoniden die eigenschappen hadden die tot nog toe alleen aan ons soort mensen werd toegeschreven. Neanderthalers begroeven hun doden met grafgiften, bekommerden zich om lichamelijk zwakken, zoals blijkt uit een graf in Shanidar in het huidige Irak, waarin een duidelijk gehandicapte man lag, die jarenlang door zijn gemeenschap verzorgd moet zijn geweest. En de Neanderthalers moeten een taal hebben gehad. Dat Lucy de eerste bekende mensachtige zou zijn, noemt Fernández-Armesto daarom een publiciteitsstunt.
In de negentiende eeuw leek het erop dat, onder invloed van de ideeën van Darwin, het menszijn beperkt was – in ieder geval de hoogste ontwikkelingsfase ervan – tot het blanke ras. Vreemd genoeg was dat ook in de eeuw waarin de slavernij werd afgeschaft. Voor Augustinus (vijfde eeuw na Christus) was redelijkheid het enige criterium voor menselijkheid geweest, zodat allen die wij nu mensen noemen in de christelijke wereld van de vroege middeleeuwen daar toen ook onder gerekend werden. In de dertiende eeuw veranderde dat inzicht onder invloed van Albertus Magnus. Redelijkheid hield zich bij voorkeur op in een perfect lichaam en dus was fysieke wanstaltigheid een kenmerk van het beest. Met een geestelijk kompas waarvan de naald heen en weer schommelde tussen Augustinus en Albertus Magnus, trokken de Europeanen na de Middeleeuwen hun buitenwereld in. Dat verklaart het verschil in benadering van pakweg missionarissen en slavenhandelaren. Pogingen om in met name Indianen medemensen te zien omdat ze bekeerd moesten kunnen worden sloten aan bij andere voorstellingen, die van een primitieve idylle van een onbedorven samenleving. Het concept van de nobele wilde was daarmee geboren. Hij moest alleen nog geconcretiseerd worden. Dat gebeurde door het contact met de Huton in het gebied van de Grote Meren in Noord-Amerika. Want hoewel missionarissen ook kritiek hadden op hun leefwijze, gingen seculiere filosofen met de positieve beschrijvingen van deze Indianenstam op de loop. Door het uitsterven van de stam, na de kennismaking met Europese ziekten, kon de nobele wilde de legende worden die bestaat tot op de dag van vandaag.

Hans Pols